УСТАНОВЕНАТА ТОЧКА НА ДОСТЪП НА ИМЕНА НА ЛИЦА В ТЕКУЩАТА НАЦИОНАЛНА БИБЛИОГРАФИЯ

История, състояние и перспективи

Ефросина Антонова Ангелова-Пенкова
E.Angelova@nationallibrary.bg
гл. ас. Силвия Трендафилова Филипова
S.Filipova@nationallibrary.bg
Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий"

Съвременната текущата национална библиография, с универсалния характер на информацията си, отдавна се е превърнала в информационно-търсеща система, осведомяваща всички възможни ползватели за издателската продукция в съответната страна. В автоматизирани бази данни с онлайн достъп се въвеждат изходните данни за изданията й. Електронната среда създава от една страна нов механизъм за търсене на информацията, а от друга – предоставя нови възможности, съобразени с актуалните международни изисквания за стандартизирано представяне на отделните серии на Текущата национална библиография (ТНБ). Най-ефективен в автоматизирана среда е принципът на контролираното търсене, приложим в различни области на библиографското описание. По-конкретно ще разгледаме връзките между различните форми на имената на лица, приели контролирана основна форма на имената си. Използването на тази основна форма при търсенето в база данни или в изданията на Националната библиография е вход за всички релевантни библиографски записи по конкретно запитване.

Още през 1977 г. на Конгреса по национална библиография, проведен в Париж, се очертава тенденцията към стандартизиране на имената на индивидуалните и колективните автори и унифицираните заглавия с цел подобряване на информационното търсене в електронна среда. Препоръчва се създаване на нормативни бази. Постепенно участието на библиографските агенции в механизмите за търсене на информация във връзка с междунационалния обмен на библиографски данни в света предостави достатъчни основания за тяхното изграждане и прилагане.

Тенденциите в развитието на националните библиографии в отделните страни показват стремеж към въвеждане на контролирано търсене и създаване на нормативни бази, с възприети основни форми на най-често използваните информационно-търсещи елементи в електронна среда – лица, предмети, заглавия и т. н., определени в международните теоретични документи на ИФЛА като „установени точки за достъп". В публикуваното през 2009 г. изследване на ИФЛА „Изложение на международните принципи на каталогизацията" [3], установените точки за достъп са разделени на основни и допълнителни.

- **Основна установена точка за достъп – име на лице**

На първо място в основните установени точки за достъп е отбелязано *името на създателя* на дадено произведение или първия създател, ако са повече от един.

- **Допълнителна установена точка за достъп – име на лице**

За допълнителни установени точки за достъп са определени имената на други създатели освен първия – имена на лица, фамилии и колективи, изпълняващи функции, *различни от тази на създателя*. Имената на лицата, взели участие при създаването на едно произведение, заемат важно място като информационно-търсещи елементи при контролираното търсене в библиографските бази данни.

В последните международни документи „Функционални изисквания към библиографските записи", издаден през 2007 г. [6], и „Функционални изисквания към нормативните данни", издаден през 2009 г. [7], са определени 11 обекта на контролирано търсене и първият от тях са имената на лица с първична или вторична авторска отговорност – автори, съставители, редактори, преводачи,

художници и др.

Българската националната библиографска агенция в практическата си дейност винаги се е съобразявала с международните тенденции на развитие в нейната област.

Въвеждането на една основна форма на името на дадено лице във всеки библиографски запис, създаден в автоматизиран режим от 1992 г., осигурява пълнота при информационно търсене под определената основна форма. Постепенното нарастване на обема на българската книжовна продукция, респективно и на *имената на* лицата участващи в създаването й, рефлектира и върху броят на основните форми на имената им, на т. н. „установени точки за достъп". При тези условия през 1992 г. започна изграждането на Контролния файл на имената на лица, включени в националната библиография, с което се постави началото на контролираното търсене на имената на индивидуалните автори в електронна среда.

Още с първите стъпки от създаването си Контролният файл постави и началото на въпросите и трудностите *при* прилагане на възприетата международна практика при изграждането на този вид информационни данни.

Възникна въпросът на какъв език да бъде въвеждана установената точка за достъп на дадено лице, като се имат предвид два основни факта:

1. Използването на две азбуки – кирилица и латиница и
2. Използването на различни езици в библиографския запис

Ще се опитаме в най-общ план да представим някои от основните връзки и практики, приети при прилагане на международните решения относно имената на авторите. Националният езиков принцип се утвърждава от ИФЛА чрез Програмата за библиографски контрол и международен MARK, която определя международните тенденции за развитие на националните библиографии за периода от 1974–2003 г.

Всяка национална библиографска агенция има принос в международния обмен на библиографска информация чрез определяне на оригиналните форми на имената на националните автори. Препоръките на ИФЛА залегнали в издадения през 2009 г. документ „Изложение на международните принципи на каталогизацията" [3], утвърждават същата практика и , като определят за водещи в международния обмен оригиналните форми на имената на авторите. Същевременно е направено уточнението, че оригиналните имена могат да бъдат използвани като установени или вариантни точки за достъп в зависимост от преобладаващия език на информацията в конкретните бази данни. За по-голяма прегледност разграничаваме *двете* основни групи: имена на български автори и на чужди автори в българските издания, обект на Текущата национална библиография.

УСТАНОВЕНА ТОЧКА ЗА ДОСТЪП НА ИМЕНА НА БЪЛГАРСКИ АВТОРИ

• Форма на името на кирилица

Определянето на установената форма на имената на българските участници в реализацията на изданията спазва водещият международен езиков принцип за библиографското им отразяване – на езика на националната библиографска агенция и равностойният й транслитериран вариант за международен обмен. Документът, представящ начина на транслитериране на българските кирилски букви на латиница е достъпен и в режим онлайн, на портала на ЮНЕСКО [5].

Как се определя установената точка на достъп на българските автори?

В Националната библиография са регистрирани произведения на български и на чужди езици от български създатели. Основният масив от публикациите са на родния ни език, но част от тях са и преводни издания на различни езици.

Например един от най-известните български писатели Иван Вазов има 564 книги на български език, 173 сборни издания, където е споменато неговото име и 43 преведени произведения на полски, руски, немски, френски, испански, турски, английски, шведски и други езици регистрирани

в продължаващи или като самостоятелни издания за периода 1876–2013 г. Името на друг наш писател, Петър Бобев, е свързано с 57 произведения издадени между 1955 и 1998 г и отразени в електронния каталог на Националната библиотека От тях само 4 заглавия са преводни.

Посочените примери са една примерна извадка от националната издателска продукция, в която преобладават изданията на български език и авторите са представени с оригиналните си имена. Установената точка на достъп е формата на имената на българските автори на кирилица, на български език, с възможно най-пълни идентифициращи данни, достатъчни за разграничаването им от автори със сходни имена. Със създаването на Контролният файл на имената на лица се въведе и допълнителен елемент за разграничаването им – датата на раждане и датата на сбогуването им с този свят.

Например:

Ракитин, Никола Василев, 1885-1934
Rakitin, Nikola Vasilev, 1885-1934

В преводните издания на *чужда кирилица* имената на българските автори се представят в установената им оригинална форма на български език в изданията на Националната библиография.

Например:

Ракьовски, Цветан Кирилов
После конца классики : "Двойник" и "Египетская марка" /Цветан Ракиовски ; пер. [с болг.], послесл. Магдалена Костова-Панайотова. …

• Форма на името на латиница

Въвеждането на равностойна транслитерирана форма на българските имена е практика в Националната библиография от 1948 година, която позволява директен информационен достъп до регистрираната книгоиздателска продукция в изданията й, и в международния обмен на библиографски записи.

Имената на националните създатели на страниците на преводните издания са представени според граматичните и правописни изисквания на съответния език: английски, немски, френски, турски, чешки, полски и т. н. Може да посочим за пример начина на изписване на името на основоположника на илюстрацията на детската книга в България Вадим Лазаркевич, представен във фонда на НБКМ на чешки език като Vadim Lazarkevich, на полски – Wadim Lazarkiewicz, на турски – Vadim Lazarkevi, на румънски – Vadim Lazarkevici, на унгарски – Vadim Lazarkevics, на немски – Vadim Lasarkewitsch, като всяка една от шестте форми на името са изписани на латиница. Под различни форми може да срещнем и името на българския поет Никола Вапцаров: на немски език – Nikola Wapzarow, на испански – Nikola Vaptsarov, на турски – N. Y. Vaptsarof, на английски – Nikola Vaptsarov, на френски – Nikolas Vaptzarov.

Разнообразната палитра от имена на латиница на един автор в електронна среда съвсем логично поставя изискването да бъде посочена форма, чрез която различното им изписване да не пречи на информационното търсене. Този проблем е решен с приемането на равностойната за Националната библиографска агенция транслитерирация на оригиналната форма, от българска кирилица на латиница [4]. Същевременно присъствието на останалите форми в библиографския запис предоставя възможност за търсене в автоматизиран режим, а чрез показалците и в изданията на Текущата национална библиография. Използването на транслитерираната форма на оригиналното име улеснява ползвателя, като не изисква изписването на името на конкретен чужд език.

УСТАНОВЕНА ТОЧКА НА ДОСТЪП НА ИМЕНА НА ЧУЖДИ АВТОРИ

• Форма на името на кирилица

В българската национална библиография има голям брой преводи на български език и

значително по-малко публикувани оригинални произведения.

Поетът с китарата, Владимир Семьонович Висоцки, може да се открие във фонда на НБКМ с 19 книги и публикации с проза или стихотворения на български език, регистрирани в различните серии на Текущата национална библиография. Към общия брой налични творби може да прибавим и 2 книги на руски език, в които е изписано оригиналното му име – Владимир Высоцкий.

Наличието на 2 или повече форми, освен оригиналната отново поставя въпросът, коя от тях да се приеме за основна или допълнителна установена точка за достъп? Ако езикът на печатните издания е определящ за редната дума в съответните библиографски описания, Висоцки би получил 2 основни форми на името си – на български език (Висоцки, Владимир Семьонович) и на руски език (Высоцкий, Владимир Семёнович). Сред регистрираните издания на чужда кирилица има и други варианти – оригиналната форма на името се изписва на кирилица и на латиница, като двете форми се приемат за равностойни, като при имената на сръбските автори – Добрица Ћосић = Dobrica Ćosić или Иво Андрић = Ivo Andrić. Разликата в изписването на повече форми налага самостоятелно търсене на всяка една от тях. В резултат съществува реална възможност за грешки и пропуски по отношение пълнотата на изведената информация, ако и двете форми не присъстват като изход в един запис.

Националната библиография в своята практика е решила тази дилема с определянето на преводните форми на български език на всички имена на лица с оригинална форма на чужда кирилица за основна или допълнителна установена форма.

Например:

Манделщам, Осип Емилиевич, 1891-1938

Стихотворения / Осип Манделщам ; в прев. на Кирил Кадийски = Стихи / Осип Мандельштам ...

Използването на българската форма като събирателен фокус на всички варианти осигурява коректен достъп и пълнота на информацията при търсене по този елемент от библиографското описание. Трябва да се има предвид, че преобладаващият брой записи на произведенията с автори изписани на чужда кирилица представляват преводи на български език и преводачът поема отговорността за правилното изписване на името, което се приема от националната агенцията за достоверно.

• Форма на името на латиница

В текущата национална библиография има чужди автори с оригинална форма на името на латиница, с преводни произведения на повече от един език.

Първото издание на романа „Calais" от американската авторка Kathleen Winsor излиза в превод на български и на руски езици, съответно под заглавието „Арлет" и форма на името – Катлийн Уинзор и под наименованието „Арлетт", с руската форма – Кэтлин Винзор.

В публикациите на един от най-известните френски писатели Victor Hugor, може да намерим различни форми на името му, в зависимост от езика, на който са преведени – на български, като Виктор Юго, на турски език като Viktor Hugo и т.н.

И в тези случаи практиката на Националната библиография улеснява достъпа до данните в областта на интелектуалната отговорност като приема за установени 2 равностойни форми на кирилица и на латиница – на български език и оригиналната форма на името на създателя.

Например:

Дюма, Александър, баща, 1802-1870

Тримата мускетари / Александър Дюма ; прев. Йордан Павлов …..

Dumas, Alexandre, баща

The Three Musketeers : [for students of English – elementary level] / Alexander Dumas ; [прев. от фр. на англ.] Albena McClinton .....

Dumas, Alexandre, баща
Goms Monte-Kristo / Agheksantr Duma ; [прев. от фр. на арм.].

• Форма на името на други азбуки

Предполага се, че писмената форма (логографическа, сричкова, абджади, абугиди, азбука) като стремеж за споделяне и съхранение се появява в различни части на света независими една от друга, а разликите и начина на изобразяване и предаване на информацията и до днес са обект на изследване и анализиране. Представянето на имената на лица ползващи други писмени форми – арабски, иврит, китайски, .японски, корейски, виетнамски и др. – е предизвикателство, което националните библиографски агенции приемат и решават индивидуално, но международният обмен на информация постави на преден план изискването за съвместимост на данните при конверсия, в частност на начина на представяне на формите на имената. Постепенно идеята за обединение на усилията за създаване на обща нормативна бази данни на имена на лица придоби реално измерение със създаването на Международния виртуален контролен файл на имената (VIAF) [9]. В достъпните за всички потребители данни се забелязва промяна в начина на представяне на имената на китайски, японски, корейски или виетнамски автори – в инверсия, която разделя фамилното от личното име с пунктуационния знак запетая. В практиката на българската национална библиография до 2010 г. формите на тези имена се посочваха в прав ред [4, с. 48], съобразявайки се с начина им на представяне в изданието (на първо място беше изписвано фамилното име).

Преобладаващата част от изданията на други азбуки са преводни издания – на кирилица и латиница. Приетите за основни или допълнителни установени форми за достъп на български език са дело на преводачите на изданията. В преведените на латиница автори за установена форма се приема най-често срещаната езикова форма в българската книгоиздателска практика.

Например:

Янг, Куиджа, 1955-
Раздвоение / Янг Куиджа ; прев. от кор. Со Йънг Ким, Йорданка Александрова

Chou-Chen Yang
Improved anonymous secure e-voting over a network / Chou-Chen Yang, Ching-Ying Lin, Hung-Wen Yang

УСТАНОВЕНА ТОЧКА НА ДОСТЪП НА ИМЕНА НА ЛИЦА ОТ ДОПЪЛНИТЕЛЕН ИЗТОЧНИК

Изискването на Българската национална библиографска агенция в описанието или в изходните данни винаги да присъства българската форма на имената на лица, осигурява пълнота и релевантен достъп до информацията чрез контролирано търсене по основните и допълнителни установени форми. Преобладаващата част от преводните издания отразявани в ТНБ са представени коректно от издателите с необходимите идентифициращи превода елементи – Заглавието на произведението, от което е направен превода с уточнение дали е оригинално изданието или е направен подборен превод от конкретно издание и Името на автора на съответния език. В единият случай информацията е представена като: *Оригинално заглавие: ..... [Името на автора], а в другият – Преведено от / по: ..... [Името на автора]*. Преводачите в повечето от изданията представят авторите под една и съща форма, но има и произведения, в които се забелязва разлика в превода на името. За съжаление има и издания, в които няма данни за заглавието и / или за автора. Липсата им затруднява избора на установената точка на достъп на личните имена и се налага използването на допълнителни източници – речници, справочници и други специализирани издания. Основният ориентир за правилното изписване на имената на английски език е последното издание на Андрей Данчев „Българска транскрипция на английски имена” [1] и приложения „Български правописен и правоговорен справочник на английски имена”. За установяване на липсващите форми на имена от славянските езици руски, украински, белоруски, полски, чешки, словашки, сърбохърватски,

или от португалски, шведски, унгарски, фински, или от групата на източните и далекоизточни езици (индийски, китайски, японски, монголски) и др., сборникът „Изговор и транскрипция на чужди имена в българския език" [2] е ръководство използвано в практиката на Текущата национална библиография. Установяването на основните форми на имената на чуждите автори най-често е свързано с посещение на онлайн източниците: електронните каталози на националните библиографии и виртуалния международен нормативен файл на имената VIAF [9].

Нормативната база данни в системата COBISS създавана, допълвана и редактирана в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий" е изградена според международните изисквания за този вид бази. Широкият спектър от възможности предоставени от формат COMARC/A е подготвен за системата за споделена каталогизация COBISS и се основава на формата за контролни данни UNIMARC/A, който представлява международен стандарт, развиван от Програмата на ИФЛА за Универсален библиографски контрол и международен MARC (UBCIM). Включените във формата видове контролни записи – основен запис, общ справочен запис и запис за препратка (от вариантна редна дума към съответната унифицирана редна дума – препратка „Виж" или от унифицираната редна дума към свързана с нея редна дума – препратка „Виж и") предоставят възможност на каталогизатора да проследи всички появили се форми на името. Осъществяване на връзката на основните контролни записи за унифицирани редни думи с полетата за интелектуална отговорност в библиографските описания на електронния каталог на НБКМ за момента е в процес изграждане.

Как ще се отразят тези близки взимоотношения между контролните записи на имената на лица и библиографските записи в електронна среда, на изданията на Националната библиография? Надяваме се в близко бъдеще да споделим резултатите от автоматизирания нормативен контрол, с който да се усъвършенства и улесни информационното търсене.

Направеният преглед на състоянието и начина на представяне на лицата, чиито произведения са публикувани в нашата страна и отразени в националната ни библиография откроява проблемните полета при установяване на утвърдените основни и допълнителни форми на имената. Приемането на последното, консолидирано, издание на ИФЛА за описание на всички видове документи [8] подкрепи идеята за стандартизиране и сближаване на правилата за библиографско описание на международно ниво и с предоставената възможност за запазване на националните особености. В тази среда контролираното търсене и разширяването на обектите с основни и допълнителни установени форми е част от общият стремеж към неограничено споделяне на информация от всякакъв тип, независимо от техническото устройство или местоположение. Националните библиографии като част от този информационен облак могат да се определят като спасителен фар в безкрайното бурно море.

Използвана литература

1. Данчев, Андрей. Българска транскрипция на английски имена. 4. изд. София: Изток-Запад, 2010. 446 с. ISBN 978-954-321710-6
2. Изговор и транскрипция на чужди имена в българския език. състав. Любомир Андрейчин, Михаил Въгленов. София: Наука и изкуство, 1984. 487 с.
3. Международни приципи на каталогизацията. прев. Александра Дипчикова. 2009. 17 с. [прегледан 20.05.2014]. *http://www.ifla.org/files/cataloguing/icp_2009-bg.pdf*
4. Ръководство за азбучни каталози на книги. състав. Анастасия Лютова, Марич Кочмарова, Лиляна Сазданова, Алексадра Дипчикова. София: Нар. библ. „Кирил и Методий", 1989. 406 с.
5. Таблица за транслитерация на български език. [прегледан 20.05.2014]. http://portal.unesco.org/culture/en/ev.php-URL_ID=32314&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html
6. Функционални изисквания към библиографските записи. Концептуален модел. прев. Виолета Люцканова. 2009. 116 с. [прегледан 20.05.2014]. http://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/

frbr/frbr_2009-bg.pdf
7. Функционални изисквания към нормативните данни". Концептуален модел. прев. Силвия Филипова. 2009. 64 с. [прегледан 21.05.2014]. http://www.lib.bg/publish/IFLA/ifla_frad_2009.pdf
8. ISBD: международен стандарт за библиографско цитиране. Консолидирано изд. прев. от англ. Александра Дипчикова. София: Бълг. библиотечно-информ. асоц., 2012. 268 с. ISBN 978-954-9837-22-3
9. VIAF: Virtual Internationa Authority File. [прегледан 21.05.2014]. http://viaf.org/